

Gramscijevo shvaćanje političke partije radničke klase kao Machiavellijevog „vladara“

Ivo Petrinović

Jedna od karakteristika partije radničke klase, po Gramsciju, jest da je ona moderni »vladar« po ugledu na Machiavellija. Nije slučajno što je Gramsci uzeo Machiavellijeva »vladara« kao simbol političke partije, jer se u zatvoru bavi proučavanjem problema talijanske nacionalne historije,¹⁾ odakle izvlači zaključke za suvremeno djelovanje partije.

Machiavellijev vladar — kako Gramsci smatra — nije trebao biti proučavan kao »naučnik politike« aktuelan u svim vremenima, već kao čovjek svog vremena koji se cjelovitom koncepcijom nacionalne revolucije borio protiv komunalno-municipalnog partikularizma za stvaranje jedinstvene države. Ali »vladar«, po Gramsciju, oličava i jakobince jer je svojim djelom htio stvoriti kolektivnu volju, odnosno jakobinsku snagu koja ruši ekonomsko-korporativno stanje kao zapreku za stvaranje moderne države. Zato Gramsci drži da je nemoguće »svako stvaranje nacionalne kolektivne volje... ako velike mase seljaka ne probiju istovremeno u politički život.«²⁾ To su upravo učinili jakobinci u francuskoj revoluciji i Machiavelli kroz reformu milicije i u ovakvom shvaćanju Machiavellijeva vladara kao anticipacije jakobinaca vidi se Gramscijeve koncepcija partije. Upoređujući »vladara« s jakobincima, Gramsci nalazi ključ pomoću kojeg istražuje Machiavellijevo djelo.

Gramsci kao rukovodilac partije nalazio je sličnosti između »vladara« i jakobinaca, te njihovih društvenih grupa i talijanske radničke klase i njenih saveznika. Radnička klasa i njeni saveznici jesu talijanski narod, a »vladar« politička partija koja treba da vodi narod ka stvaranju nove države. Zato Gramsci tvrdi da Ma-

1) Gramscijev pogled na Machiavellijevu ličnost kao teoretičara nacionalne države vidi se iz slijedećeg pasusa koji je napisao u zatvoru: »Kad je bila Machiavellijeva četrstogodišnjica, pročitao sam sve članke što su bili objavljeni u pet dnevnika... Začudila me činjenica, kako ni jedan od pisaca povodom četrstogodišnjice nije doveo Machiavellijeve knjige u vezu sa razvojem svih evropskih država u istom historijskom razdoblju. Odučenj od čisto moralnog problema takozvanog 'makijavelizma', nisu opazili da je Machiavelli bio teoretičar nacionalnih država, čiji je oblik bio baš apsolutna monarhija, to jest on je u Italiji teoretizirao o onome što je u Engleskoj energično sprovela Elizabeta, u Španiji Ferdinand Katalonski, u Francuskoj Luj XI, a u Rusiji Ivan Grozni, premda Machiavelli nije poznavao niti je mogao poznavati neka od tih nacionalnih iskustava koja su, u stvari, predstavljala historijski problem epohe, što je on genijalno naslutio i sistematski izložio«. Pismo Tanji, Milanski zatvor, 14. studenog 1927. A. Gramsci: Pisma iz zatvora, Kultura, Zagreb, 1951, str. 50—51.

2) A. Gramsci: Note sul Machiavelli sulla politica e sullo stato moderno, Einaudi, Torino, 1955, p. 7.

chiavellijevo djelovanje nije »jedna dezinteresirana naučna aktivnost«, već »politički odgoj, odnosno postavljanje konkretnih praktičkih ciljeva na osnovu jedne koncepcije svijeta.

Gramscijev »vladar«, dakle, jest unaprijeđena ljudska svijest koja se izražava kao vodstvo čitavog jednog historijskog procesa. Preko partije kao »vladara« ostvaruje se kolektivna volja koja djeluje u jednom rasparčanom ambijentu da bi ga uobličila i povela kao politička ideologija. U tom kontekstu moderni »vladar« ne može biti kako Gramsci kaže, »jedna stvarna ličnost, jedna konkretna individua«, već samo partija, odnosno »jedan elemenat društveno kompleksan u kojem već počinje da se konkretizira jedna priznata kolektivna volja«. ³⁾ Stoga se kolektivna volja kod Gramscija javlja kao jedna od osnovnih pitanja teoretskog i praktičnog problema političke partije.

Moderni »vladar« treba da bude organizator kolektivne volje kroz koju se omogućuje rušenje tradicionalnog društva i stvaranje novog. Upoređujući Machiavellijeva »vladara« s partijom, Gramsci partiji daje nacionalne atribute, tako da ona postaje »nacionalna kolektivna volja«, jer treba da rješava zadatke jedne nacionalne revolucije. U tom smislu Gramsci naglašava da se nacionalna kolektivna volja ne može ostvariti ako široke seljačke mase ne stupaju istovremeno u politički život. Dakle, proletarijat zajedno sa seljaštvom pod vodstvom partije rješava nacionalne zadatke. S tog aspekta treba promatrati i ulogu partije u jednoj zemlji koja će »imati veći ili manji značaj upravo u onoj meri u kojoj je njena posebna aktivnost imala veći ili manji značaj u određivanju historije jedne zemlje«. ⁴⁾ Zato se moderni vladar mora posvetiti zadacima intelektualne i moderne reforme zemlje na osnovu jedne razrađene koncepcije koja će prethoditi stvaranju nove države. ⁵⁾

Sve ovo pokazuje da Gramsci želi, kao i Machiavelli, da pokaže kako široke nacionalne snage treba da imaju »vođu« koji zna što hoće iako su njegovi stavovi u oprečnosti s ideologijom tog vremena. Zbog toga on i smatra Machiavellijevu knjigu kao traktat o neposrednoj političkoj akciji koja bi se mogla nazvati »filozofija prakse i neohumanizam« i čije je značenje upravo u tome što se »čitava zasniva na konkretnoj akciji čovjeka koji zbog historijske neophodnosti djeluje i preobražava stvarnost«. ⁶⁾

Stvaranje kolektivne volje i intelektualna reforma jesu dvije osnove na koje se pokreće čitava koncepcija modernog »vladara« i koja zato u sebi sadrži ne samo borbu protiv mehaničkog ekonomizma već i protiv revolucionarne spontanosti i birokratizma. Prema tome Gramscijeva koncepcija partije kao modernog »vladara« koji je tvorac kolektivne volje sadržavala je u sebi kritiku soralizma kao teorije revolucionarne spontanosti, reformizma kao vulgarnog ekonomizma i birokratizma kao koncepciju koja dijeli partiju na elitu odabranih i na široku masu neprosvijećenih. Neosporno je da moderni »vladar«, odnosno Gramscijeva koncepcija proleterske partije implicira antisoralizam, antireformizam i antibirokratizam.

3) A. Gramsci: Note sul Machiavelli sulla politica e sullo stato moderno, o.c. p. 5.

4) A. Gramsci: Moderni vladalac, Izabrana dela, Kultura, Beograd, 1959, str. 206.

5) »Protagonist novog 'vladara' ne bi mogao biti u modernom dobu lični heroj, nego politička partija... ona obrađena partija koja namjerava... da osnuje novi tip države«. A. Gramsci: Note sul Machiavelli, o.c. p. 20.

6) Idem, p. 60.

Osnov sorelijanskog sindikalizma jest — po Gramsciju — njegova apstraktna teorija o mitu kao pokretaču politike. Ali upravo u nerazrješivoj suprotnosti između korporativnog radikalizma i apstraktizma jest — prema Gramsciju — klasni primitivizam Sorelove koncepcije. Zato Gramsci kao protutežu Sorelu ističe jakobince koji su sa svoje historijske pozicije jezikom i ideologijom svog vremena »postigli da stave u pokret neophodne političke snage k ciljevima revolucije i uspostavili stalno kretanje revolucionarne klase prema vlasti«.7) Suprotstavljanje Sorelovoj koncepciji spontanosti značilo je kod Gramscija akciju za razvitak klasne svijesti među radničkom klasom, organizirane i političke svijesti koja se postizava pomoću političke partije. Preko jedinstva 'spontanosti' i 'svjesnog vodstva' koju obavlja partija postizava se akcija podvrgnutih klasa.8)

Gramsci također vrši kritiku ekonomizma kao jednog oblika reformizma koji nije uvijek »protivan političkoj akciji i političkoj partiji, ali koja je partija smatrana kao odgojni organizam sindikalnog tipa«.9)

Gramsci drži da treba nadvisiti ove koncepcije u radničkom pokretu i pokazati radničkoj klasi da je partija ona glavna politička snaga i avangarda svakog historijskog progresivnog pokreta.

Ali se Gramsci nije zadržao samo na kritici shvaćanja koja su protivna gledanjima na partiju kao »kolektivnog intelektualca«, već i onih koji su partiju shvaćali kao elitu¹⁰⁾ kojim se ona odvajala od masa a mase joj samo služe za postizavanje njenih vlastitih ciljeva.

Uočavajući opasnost odvajanja rukovodeće grupe od članstva ili partije od masa, Gramsci ističe da se tim odvajanjem stvara jedna elita ili avangarda koja drži da je nekom osobitom milošću prešao na nju »dar inteligencije, sposobnosti i odgoja«.11) On ovim pokazuje kako se s partijom događa u malome ono što se događa s državom na nacionalnom planu, kada se ona smatrala »kao nešto izdvojeno iz zajednice građana, kao neki bog otac koji će misliti o svemu i brinuti se o svemu«.12) Stoga Gramsci insistira na aktivnosti pojedinaca, na shvaćanju zajednice kao proizvoda »kolektivne volje i misli«, u kojoj treba da bude polemike ne bojeći se čak ni rascjepa.13)

U suprotnom se događa da se partija pretvara u totalitarnu i kao takva gubi političku funkciju. Time se partije odvajaju od masa i »ne priznaju se više kao sopstveni izraz njihove klase ili dela klase«.14) Međutim, Gramsci uočava da bilo koja politička partija

7) A. Gramsci: Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo stato moderno, o.c. p. 107.

8) A. Gramsci: Passato e presente, Einaudi, Torino, 1953, p. 57.

9) Idem.

10) »Sektaška misao smatra da je partija tehnička organizacija iste partije, a ne čitav aktivan društveni blok čiji je vođa partija, jer je neophodan izraz«. A. Gramsci: Passato e presente, o.c. p. 70.

11) A. Gramsci: Intelektualci i organizacija kulture, Izabrana dela, Kultura, Beograd, 1959, str. 334.

12) Idem.

13) »Zajednicu treba shvatiti kao proizvod delovanja kolektivne volje i misli, proizvod koji je postignut putem konkretnog pojedinačnog napora, a ne putem nekog sudbonosnog procesa koji je pojedincima tuđ. Otuda proizlazi obaveza unutarnje, a ne samo spoljne i mehaničke discipline. Ako tu treba da bude polemika i rascjepa ne treba se plašiti toga da se čovek s njima suoči i da ih svlada: oni su neizbežni u ovim procesima razvitka, a izbegavati ih znači samo odgoditi ih za ono vreme kada će postati upravo opasni ili čak katastrofalni.« Idem, str. 334—335.

14) A. Gramsci: Moderni vladalac, Izabrana dela, o.c. str. 235—236.

kad je na vlasti vrši i izvjesnu policijsku funkciju, odnosno »funkciju zaštite izvesnog političkog i pravnog poretka«. ¹⁵⁾ Ali on pokazuje kako treba razlikovati na koji se način ta funkcija vrši, o čemu ovisi da li je jedna partija napredna ili reakcionarna. Partija, je, kaže Gramsci, napredna »kada teži da zadrži u krugu zakonitosti reakcionarne razvlaštene snage, a zaostale mase podigne na nivo nove zakonitosti. Nazadna je onda kada teži da zadrži žive snage historije... ¹⁶⁾

Tako nam je Gramsci kroz kritiku soralizma, ekonomizma i birokratizma pokazao značaj političke partije u radničkom pokretu koja može da obnovi svoju hegemonsku funkciju ako prevaziđe razne devijacije koje joj još prijete u teoriji i praksi pokreta.

Pojam organizirane svjesne avangarde proizlazi na taj način u Gramscijevim bilješkama kao osnovni politički princip da bi se realizirala hegemonija najprije klase i zatim ostalih društvenih slojeva.

Osnovna funkcija nove klase partije kao sredstva hegemonije ima za svrhu da organizira široku jedinstvenu kolektivnu volju i obavi moralnu i intelektualnu reformu. Zato stalna međuakcija klase i vlastite partije jest temelj ove hegemonске vizije koja se proširuje i na ostale klase i slojeve. Hegemonска funkcija partije se sastoji u tome da je kao moderni »vladar« na osnovu privole uspjela da okupi oko sebe sve one koji žele da mijenjaju postojeći društveni poredak. Partija na taj način ujedinjuje teoriju, praksu kao proces historijski realan, odnosno stvara onaj kulturno-socijalni blok koji se sastoji u davanju masama svijesti o njihovoj istorijskoj funkciji, jedna koncepcija svijeta prilagođena njihovoj ljudskoj aktivnosti. Tako partija bez nametanja svoje volje postaje idejna avangarda koja je s određenom koncepcijom svijeta »povezana s milijunima niti s određenom društvenom grupom i preko nje s čitavim čovječanstvom«. ¹⁷⁾ Ali Gramsci, pokazujući funkciju proleterske partije, veoma tačno uočava da partija kao »u tradicionalnom ustavnom pravu niti kraljuje niti vlada«. Međutim, ona ipak ima u suštini »stvarnu vlast i obavlja hegemonску funkciju« ¹⁸⁾ u građanskom društvu, dospijevajući do političkog društva, tako da mnogima izgleda da ona stvarno »kraljuje i vlada«.

Ali Gramsci smatra da se hegemonска funkcija može obaviti ako je unutarни život takav da su kod članstva usvojeni takvi moralni principi koji u državi postoje kao zakonske obaveze. U stvari partija mora imati tako organiziran unutarни život koji dobija političku vrijednost kroz takva etička načela kao što su karakter, čast i dostojanstvo. ¹⁹⁾

15) Idem, str. 210.

16) A. Gramsci: *Moderni vladalac*, Izabrana dela, o.c. str. 210.

17) A. Gramsci: *Gli intellettuali e l'organizzazione della cultura*, Einaudi, Torino, 1955, p. 136.

18) A. Gramsci: *Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo stato moderno*, o.c. p. 94.

19) »Hegemonска funkcija ili političko vodstvo partija može biti cijenjena od razvitka unutrašnjeg života istih partija. Ako država predstavlja prisilu i kaznenu snagu pravnog uređenja jedne zemlje, partije predstavljajući spontano pristajanje jedne elite takvom uređenju smatrane su kao tip kolektivnog života u kojem čitava masa treba da bude odgojena; one trebaju pokazati u njihovom posebnom unutarнем životu da su asimilirale kao vodeće moralne principe ona pravila koja su u državi zakonske obaveze... Životni elementi partija jesu: karakter (otpor poticajima nadmašenih kultura), čast (neustrašiva volja u odbrani novog tipa kulture ili života), dostojanstvo (svijest o djelovanju za više ciljeve) itd.« A. Gramsci: *Passato e presente L'Ordine nuovo*, o.c. p. 68—69.

Tako nam je Gramsci prikazao koncepciju partije koja, da bi mogla vršiti hegemoniju također predstavlja jedan moralni čin jer se zasniva na pristanku, a ne na sili, treba da među članstvom stvara visoke etičke principe, jer jedino tako ona može odigrati ulogu one snage koja će stvoriti novi društveni poredak koji će označiti kulturnu i moralnu reformu. Partija mora u svojim redovima gajiti one principe koji će kasnije biti razvijeni u društvu koje ona misli da realizira.

Međutim, to nije dovoljno za funkcioniranje partije. Njena efikasnost je u neposrednoj vezi sa stupnjem ravnoteže unutar partije, odnosno u međuzavisnosti i međukomunikaciji između njenih konstitutivnih faktora. Iz toga Gramsci izvlači zaključak da u izgrađivanju partije treba »obratiti pažnju da bude homogenosti između rukovodilaca i rukovođenih, između vođa i masa.«²⁰⁾

Gramsci je svjestan da partija kao moderni »vladar« djeluje u društvu koje je podijeljeno na vladajuće i na one kojima se vlada. Ta realnost odražava se i na partiju što se formira stapanjem različitih elemenata koji je sačinjavaju. Stoga treba da postoji harmoničan odnos između tih različitih elemenata, jer ta harmoničnost nemogućava razbijanje partije. Harmoničnost se postizava i izbjegavaju greške koje mogu biti kobne ako se odbaci nametanje odluka a da se ne vrši uvjeravanje i istovremeno iskorjenjuje mišljenje da će nešto biti učinjeno jer rukovodioci misle da je pravilno.²¹⁾ Ovim Gramsci energično odbacuje samovoljni odnos u partiji i insistira na kreiranju takve politike koja će biti rezultanta mišljenja rukovodilaca i članstva. Tako je koncepcija partije dijalektički jedinstvene koja sintetizira formule o partiji elite i partiji mase u historijskoj stvarnosti prilagođenoj potrebama radničke klase.

Koji su to elementi koji, po Gramsciju svojom harmonijom čine jednu partiju? Najprije postoji široki elemenat običnih ljudi »čije učešće potiče iz discipline i vernosti a ne iz stvaralačkog i visoko organizatorskog duha.«²²⁾ To je, u stvari, baza partije bez koje ona ne bi mogla postojati.

Drugi najvažniji elemenat, ili kako ga Gramsci naziva »koheziivni elemenat« jest onaj koji ima centralizatorsku snagu. Taj elemenat jest vladajuća jezgra koja vodi partiju i koja organizira mase oko jedne ideologije. Gramsci drži da samo taj elemenat ne bi stvorio partiju, ali ipak smatra da bi to prije učinio nego onaj prethodni.

Treći elemenat jest srednji, odnosno srednji kadrovi partije, koji povezuju vladajuću jezgru s partijskom masom.

Gramsci naročito povlači odlučnu funkciju drugog elementa ili rukovodeće grupe koja ima zadatak da organizira što veći broj ljudi oko određene političke linije. Prema tome, nastajanjem dru-

20) A. Gramši: Moderni vladalac, Izabrana dela, o.c. str. 213.

21) »Treba ipak jasno imati na umu da ta podela na upravljače i one kojima se upravlja, iako u krajnjoj liniji vodi poreklo od podele društvenih grupa, još uvek postoji — s obzirom na stanje stvari — i u okviru jedne iste grupe, čak socijalno homogene... S obzirom na to da i u jednoj istoj grupi postoji podela na upravljače i podređene treba utvrditi neka neopoziva načela i stavove, to je teren na kome dolazi do najtežih 'grešaka'... Pošto je postavljeno načelo jedne iste grupe, veruje se da poslušnost mora biti automatska, da se mora javljati bez dokazivanja 'nužnosti' i racionalnosti... Tako je teško kod rukovodioca iskoreniti 'kardonizam' to jest ubeđenje da će nešto biti učinjeno zato što rukovodilac misli da je pravilno i racionalno«. Idem, str. 201.

22) A. Gramši: Moderni vladalac, Izabrana dela, o.c. str. 207.

gog elementa čiji je postanak »vezan za postojanje objektivnih materijalnih uvjeta« nužno je da se formiraju ova dva druga elementa. Zbog svega toga treba posvetiti pažnju drugom elementu koji je malobrojan, koji lako može biti uništen, i zato od mora vršiti stalno pripremanje vlastitih nasljednika. »Pošto u borbi uvek treba predvideti poraz, pripremanje sopstvenih nasljednika jeste isto toliko značajno koliko i ono što se preduzme da bi se pobedilo.«²³⁾

Iz svega što smo do sada kazali može se vidjeti da je Gramsci precizno razradio unutarnju strukturu partije dajući njene osnovne elemente i pokazujući kako u harmoničnom odnosu tih elementata partija može da predstavlja jednu jedinstvenu cjelinu, »kolektivnu svijest«, kako bi izbjegla da postane jedna anahronična partija. Zato partija, kako Gramsci kaže, može da postane djelotvorna politička snaga u toj mjeri u kojoj posjeduje »rukovodiocce različitiog stepena« i ona je kao takva veoma prikladno sredstvo »za izgrađivanje rukovodilaca i stvaranje sposobnosti za rukovođenje...«²⁴⁾

Značaj koji ovim Gramsci pridaje rukovodiocima u vezi je s koncepcijom partije koja nije automatski faktor nego jedna historijska formacija koja, da bi se mogla razvijati, mora, uz određene subjektivne i objektivne mogućnosti, da računa s ljudskim faktorom, odnosno s postojanjem određene grupe sposobnih ljudi ali koji se nalaze u jednom harmoničnom odnosu sa članstvom i srednjim kadrom. Zato će vodstvo partije ili rukovodilac više sličiti, kako Gramsci ističe, na dirigenta orkestra čije se dirigiranje zasniva na suradnji, »zapravo gde orkestar ne misli da je dirigent oligarhijski šef«²⁵⁾ i gdje je homogenost podjela rada koja time postaje tehničko pitanje.

U takvoj partiji u kojoj postoji harmonija i ostvaruje se kolektivna volja te organske veze između rukovodećih, rukovodjenih, disciplina se pretvara u svjesno prihvaćanje odluka jer ona ograničava samovolju i neodgovornost i postaje elemenat rada, s time i slobode u partiji.²⁶⁾ Eliminirajući iz discipline vanjsku prinudu, Gramsci ju je izjednačio s odgovornošću,²⁷⁾ tako da partija kao oruđe političke borbe proletarijata teži da u svom krilu prevaziđe rascjep i suprotnost političkog društva i građanskog, da postepeno izbjegne podvojenost između vodećih i vođenih.

Meditirajući o modernom »vladaru«, Gramsci misli o nestajanju političkog društva, kada i partija doživljava svoj kraj. S ovim Gramsci dolazi do problema nestajanja partije koja prestaje da egzistira kada je izvršila svoj zadatak. Uništavajući klasno društvo, ona naimé ukida i sebe kao izraz tog društva. Polazeći od toga da je partija »nomenklatura klase« i da ona postavlja kao cilj uništenje klasa, Gramsci pokazuje da se njeno savršenstvo sastoji u tome da više ne postoji »jer ne postoje klase, a prema tome ni njihovi izrazi.«²⁸⁾

23) Idem, str. 209.

24) A. Gramsci: *Moderni vladalac*, Izabrana dela, o.c. str. 202.

25) A. Gramsci: *Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo stato moderno*, o.c. p. 99.

26) »Disciplina ne anulira ličnost ona samo ograničava samovolju i impulse... Ako porijeklo jest 'demokratsko', ako je, naimé, autoritet specijalizirana tehnička funkcija a ne 'samovolja' i vanjsko nadmetanje, disciplina je potreban element demokratskog reda, element slobode.« A. Gramsci: *Passato e presente*, o.c. p. 65.

27) »Pojam slobode bi trebalo pridružiti pojmu odgovornosti koja rađa disciplinu...« Idem.

28) A. Gramsci: *Note sul Machiavelli*, o.c. p. 23.

S tako složenom koncepcijom partije kao modernog »vladara« i »kolektivnog intelektualca« Gramsci nam je dao osnove jedne cjelovite političke teorije. On nam je pokazao kako treba da izgleda njena fizionomija, njena struktura i kakva je njena funkcija da bi mogla odigrati ulogu partije radničke klase. Ono što je neosporno jest da je to demokratska teorija kojoj je tuđ svaki birokratizam, i sve ono što partiju odvaja od klase. Prema tome to je u svojoj suštini jedna antistaljinistička koncepcija.

Međutim, postoje mišljenja nekih autora²⁹⁾ da se u Gramscijevoj misli može uočiti jedno područje, s jedne strane jedna demokratska koncepcija, naročito shvaćanje hegemonije, a s druge strane elementi staljinističkih shvaćanja, koja se mogu naći u »Zatvorskim bilješkama«, pa čak i u periodu »Ordine nuovo«.

Postavlja se pitanje na kakvom se Gramscijevo shvaćanju grade staljinističke indikacije u njegovoj političkoj misli. To je poznati pasus u djelu o Machiavelliju koji glasi: »Moderni vladar razvijajući se mijenja čitav sistem intelektualnih i moralnih odnosa ukoliko njegov razvitak znači upravo to što je svaki čin shvaćen kao koristan ili štetan, kao pun vrlina ili zao, samo ukoliko polazi od samog modernog vladara i povećava njegovu vlast ili mu se suprotstavlja. Vladar uzima mjesto u svijesti božanstva ili kategoričkog imperativa, postaje osnov modernog laicizma i kompletne laicizacija čitavog života i svih običajnih odnosa.«³⁰⁾ (potcrtao pisac). Ako se pogleda geneza Gramscijeve koncepcije o partiji, nigdje nećemo sresti shvaćanja koja bi u sebi nosila nekakve totalitarne indikacije. Zato nije prihvatljivo da bi se na temelju ovakvog citata mogla graditi takva tvrdnja koju srećemo kod navedenih talijanskih autora. Ako se promatra »vladar« kao simbol političke partije, odnosno unaprijedene klasne svijesti, onda nam je i objašnjiv ovaj pasus. Takva klasna svijest proletarijata omogućuje kulturnu i moralnu reformu kojoj prethodi ekonomska reforma i kompletne laicizaciju čitavog postojećeg društvenog života. Tome bi se moglo pridodati i ono što tačno primjećuje G. Tamburrano,³¹⁾ da se ne može praviti upoređenje između Gramscija i Staljina, jer se ne vodi računa o činjenici da Gramsci poslije hapšenja nije dovoljno poznavao Staljinova shvaćanja.

Gramscijeva razmišljanja o partiji u zatvoru čine teoretsku sintezu njegovih koncepcija o partiji. To je nastavak na teoretskom planu ideja zacrtanih u periodu pokreta »Ordine nuovo« i predstavlja koncepciju velike i moderne partije masa, koja je stvorena ne samo zbog vodstva preobražujuće borbe, već duboko uklopljena u splet nacionalnog života i aktavna u svim proizvodnim, institucionalnim i kulturnim središtima društvenog života.

29) To su: C.L. Ottino, *Concetti fondamentali nella teoria politica di A. Gramsci*, Peltrinelli, Milano, 1956; V. Crisafulli, *Stato e società nel pensiero di Gramsci*, Società 1951, n. 4; N. Matteucci, *Antonio Gramsci e la filosofia della prassi*, Giuffrè, Milano 1951. C. L. Ottino: »Staljinške teoretske indikacije, stalno vrijedne i u ovom pogledu, preciziraju u svojoj suštinskoj pojedinosti, istu koncepciju partije koja je objašnjena u suvremenoj teoriji i praksi marksizma-lenjinizma i koja je prisutna u radovima 'Ordine nuovo' i 'Zatvorskim bilješkama', (o.c. p. 93—94). Crisafulli: »Ne može se ništa kod Gramscija objasniti bez povezanosti i pomoću Lenjina i Staljina« (o.c. p. 583—609). Matteucci: »Gramsci... upoređujući modernog vladara sa kategoričkim imperativom, apsolutnim nosiocem dobra i zla, jednim kriterijem kreposti ili zločinstva približava se tezama Staljina i Zdanova«, (o.c. p. 74).

30) A. Gramsci: *Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo stato moderno*, o.c. p. 8.

31) G. Tamburrano: *Antonio Gramsci*, «Lacaita Editore», 1963, p. 284.

Koncepcija koju je Gramsci imao o partiji usko je vezana s problemima čovjeka ili, tačnije, s problemima udruženih ljudi. Gramsci je uvjeren da izgradnja novog društva nosi sa sobom »intelektualnu i moralnu« obnovu koja će dati korijene novom humanizmu koji se već u životu partije počeo da stvara, razvijajući kod svojih članova određene etičke principe. Zato je koncepcija partije shvaćena kao moderni vladar koji predstavlja unaprijeđenu ljudsku svijest i koji ima, slično kao i Machiavellijev »vladar«, nacionalne atribute i zadatke, jer partija ima za cilj da vodi široke mase u rješavanju nacionalnih problema zemlje koje ranije klase nisu riješile.

Iz prethodnog proizlazi da je Gramscijeva zasluga u tome što je partiju shvaćao kao intelektualnu i nacionalnu snagu, držeći da će ona s takvim osobinama moći da, u talijanskim uvjetima, odigra ulogu jedne rukovodeće partije.

Einzelne Aussagen, die wir hier wiedergeben, sind nicht als endgültig zu verstehen, sondern nur als vorläufige Feststellungen, die sich im Laufe der Zeit ändern können.

Ernst Bloch

Živimo u konvulziji društva, prošlog što još dugo može potrajati i neizvjesnog budućeg, što jedva uspjehom da se prošle kroz sadašnjost. Taj opstan svih stvari čovjek nije u stanju da shvati u svojoj najdubini, tj. da bistvuje kao čovjek i nada se u cjelini svijeta. Računajući još uvijek samo sa takvim prividnim uspjehom ljudi ipak postaju svjesni, da se moraju misliti i o smislu svega što jest, što je bilo, i što će biti. Jer mače nije pojedinačne epoke, i smisla ljudskog postojanja, ne može se shvatiti »da se ne pojmi cijela povijest u svojoj biti, pa se tako ni povijesti smisao jednog novog svijeta koji se rađa, koji postoji i raste, povijest i prirodu u onom jednom i jedinstvenom, u jednom, ne može dokazati ako se ne sagleda kao rezultat cjelovite povijesti. Što je to? To je tek da se sagleda to novo i vidjeti da li je ono stvarno novo, misleno, ljudsko i humano. A to sve zbog jednog jedinstvenog ljudskog razloga: da se dokaže ljudske povijesti ne bi ponovo proglašavale za zabludu.

Žbog toga kada danas govorimo o bitnim činjenicama sistema, ne govorimo o jednom od njih, već o svim i o partiji, o partiji i o koncepciji jednog od njenih stvaralaca V. I. Lenjin, polazimo sa taj stvaralac, čovjek u njoj to što ona donosi po čemu, kako i zato, kao svoj povijesni stvaralac, i što ona znači za ovo doba čovječanstva da to »priče o smislu« znače ispitivanje i potvrdu ljudskog postojanja i njegovih povijesnih mogućnosti, jer po- laze od stvarne kritike svijeta koji se dotiče i njegove njegovine socijalističkim humanizmom pokazati one snage koje imaju objektivno-povijesne i subjektivno-povijesne da budu snage i realizator humanizma — humanizma, da zbog toga imaju svoj smisao i mjesto.

Činimo koji će reći da je ovo spartakško ličevanje, već je podavno odgovorio Hegel, da ovaj ko misli da govori najkompleksnije govori o stvarni najpartikularnije, a i genije političke volje i akcije krajnje, kada im je savjetovao da se ne razmeću svojom nezreću, svojom bliskom konkretnom, već da misle i promišljaju sebe i svoj svijet uvijek i iznova.